

УДК 355.01, 316.48

DOI <https://doi.org/10.32782/apfs.v051.2024.28>**Т. Г. Червінська**ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5054-0206>

кандидатка соціологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри теорії та історії соціології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

М. О. СоболевськаORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5544-3883>

докторка соціологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри теорії та історії соціології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Є. О. МорозORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2618-3541>

кандидатка соціологічних наук, доцентка,

доцентка кафедри теорії та історії соціології

Київського національного університету імені Тараса Шевченка

СЕКСУАЛЬНЕ НАСИЛЬСТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІЙНИ: ГЕНДЕРНО-ЗУМОВЛЕНЕ НАСИЛЬСТВО В КОНТЕКСТІ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Постановка проблеми. Сексуальне насильство під час збройних конфліктів є явищем, яке має глибокі історичні корені. Існує вислів, що «згвалтування таке ж старе, як і сама війна», і протягом століть у всьому світі тіла жінок ставали полем бою [41, р. 2]. Як і раніше, сексуальне насильство є досить поширеним явищем у сучасних збройних конфліктах [34]. Воно може застосовуватися не лише як випадковий акт агресії, але й ставати систематичним інструментом ведення війни – для тероризації населення, приниження ворога, руйнування соціальних зв'язків та підризу ідентичності громад [26; 38; 40]. Особливо вразливими до цього виду насильства є жінки та дівчата, що вказує на його гендерну зумовленість, хоча чоловіки і хлопчики також стають жертвами сексуального насильства [30; 40].

Попри те, що проблематика сексуального насильства, пов'язаного з війною, упродовж останніх десятиліть є предметом численних досліджень в західній академії, значних зусиль міжнародної правозахисної спільноти, воно досі залишається недостатньо вивченим аспектом збройних конфліктів. Адже однією з характерних його особливостей є «невидимість» цього злочину, оскільки почуття провини чи сорому, страх помсти або існуючі табу можуть перешкоджати постраждалим відкритися й розповісти про скоєні проти них дії. Водночас докази з недавніх військових дій, включаючи конфлікти в Сирії, Руанді, Боснії, Іраку свідчать про те, що цей вид насильства є не просто випадковим явищем, а систематичним та цілеспрямованим інструментом ведення війни [20; 40; 41].

Війна росії проти України не є виключенням, в ній сексуальне насильство – поряд з «традиційною» зброєю – є одним з ключових засобів, які використовуються під час війни. Ба більше, сексуальне насильство як інструмент війни «значно дешевший і вражаюче ефективний», оскільки є зброєю, «яка матиме наслідки навіть через десятиліття після закінчення війни» [10]. Станом на 1 листопада 2024 року Офісом генерального прокурора України зафіксовано 326 фактів сексуального насильства, пов'язаного з повномасштабною військовою агресією росії проти України. Більшість випадків стосуються жінок, водночас серед потерпілих є багато чоловіків, а також неповнолітні дівчата і хлопці [19].

Зазначене актуалізує потребу у вивченні причин, механізмів та наслідків сексуального насильства для постраждалих осіб, їх близьких, громад та суспільства загалом. Крім того, тема є важливою з точки зору захисту прав людини та забезпечення гендерної рівності. Усвідомлення ролі сексуального насильства у військових конфліктах сприяє кращому розумінню масштабів поширеності явища, його причин та наслідків, а відтак – розробці ефективніших механізмів попередження, притягнення винних до відповідальності та надання допомоги постраждалим.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній науковій літературі теми гендерно-зумовленого та сексуального насильства під час війни досліджуються досить активно. Однією з перших в гендерній теорії систематично дослідила сексуальне насильство С. Браунміллер. Зокрема, згвалтування вона розглядає як вид ген-

дерно зумовленого насильства – тобто не як прояв сексуального бажання, а як форму влади й контролю, називаючи його «свідомим процесом залякування, за допомогою якого всі чоловіки тримають всіх жінок у стані страху» [27, р. 15]. Під час війни згвалтування використовується як стратегічний інструмент терору: тіло жінки стає «символом завоювання, а її приниження – способом приниження ворога» [27, р. 17]. Праці феміністок другої хвилі [27; 32; 37], в яких обґрунтовується думка про те, що чоловіча агресія, яка веде до насилля, це культурний феномен, а в результаті сексуального насилля встановлюється владний режим між різними гендерними групами, стали основою для багатьох сучасних досліджень.

У контексті збройних конфліктів останніх десятиліть, таких як війни в Руанді, Боснії та Герцеговині, Сирії, Іраку, Конго, Палестині, зарубіжні дослідниці та дослідники висвітлюють не лише масштаби сексуального насильства, але і його індивідуальні та соціальні наслідки, аналізують використання сексуального насильства як стратегії геноциду, способу приниження та інструменту залякування [25; 26; 33; 38; 41].

В Україні тема гендерного зумовленого та сексуального насильства в контексті війни росії проти України наразі привертає все більше уваги академічної спільноти, правозахисних організацій та медіа. Українські дослідниці [1; 2; 3; 4; 5; 8; 14; 17] зосереджуються на аналізі гендерно-зумовленого насильства в умовах війни, його впливу на постраждалих та суспільство, а також на правових аспектах покарання винних. Особлива увага приділяється питанням підтримки та реабілітації жертв, документуванню злочинів, а також покаранню тих, хто їх здійснювали [11; 12; 18]. Водночас гендерно зумовлене насильство та сексуальне насильство, пов'язане з військовим конфліктом зазвичай розглядаються як невід'ємно пов'язані явища й аналізуються окремо. До того ж після 24 лютого 2022 року основна увага правозахисників, дослідниць, правоохоронних органів і загалом публічний дискурс зосереджуються навколо сексуальних злочинів, які здійснюють росіяни проти українських військових та цивільного населення, питання ж гендерно зумовленого та сексуального насильства в силах безпеки й оборони України практично не дискутується.

Мета статті: дослідження сексуального насильства як інструменту війни, його причин, форм та наслідків у контексті військової агресії росії проти України, а також аналіз цього явища як прояву гендерно-зумовленого насильства.

Виклад основного матеріалу. У гендерній теорії гендерно зумовлене насильство визначається як «спрямоване проти особи через її стать, гендерну ідентичність чи гендерне самовираження, або насильство, що впливає на осіб певної статі

диспропорційно» [21, с. 52]. Зазвичай терміни «гендерно зумовлене насильство» та «насильство над жінками» використовуються взаємозамінно, оскільки «широко визнано, що більшість видів гендерно зумовленого насильства здійснюються чоловіками по відношенню до жінок та дівчат» [21, с. 52]. Поширеність гендерно-зумовленого та, зокрема, сексуального насильства пояснюється в гендерній теорії впливом патріархатних соціальних структур, гендерною нерівністю, нормами та стереотипами, які закріплюють домінування однієї статі над іншою. Протягом століть патріархатний гендерний порядок ґрунтувався на принципах нерівномірного розподілу влади: домінуванні чоловіків та підпорядкуванні жінок, залежності і нерівності можливостей різних гендерних груп. Патріархат продукує й підтримує жорсткий поділ жіночих та чоловічих ролей, якостей і властивостей, що супроводжується закріпленням за чоловіком головної ролі. Гендерні стереотипи як спрощені, однозначні, схематичні уявлення про «чоловіків» та «жінок», сформовані в певній культурі, конструюючись як бінарні, взаємовиключні та взаємодоповнюючі, впливають на соціальні ролі та моделі поведінки осіб різної статі. Основні елементи чоловічої гендерної ролі стереотипно пов'язуються з демонстрацією домінування, сили, мужності, ризикованих дій, емоційної та фізичної твердості. Стереотипні образи фемінності конструюються як протилежні маскулінним і визначаються передусім через слабкість, пасивність, залежність, тілесну привабливість, підпорядкування [7, с. 223]. Деякі дослідники [6] розглядають насильство як невід'ємний елемент чоловічої гендерної ролі, вводячи поняття тріади чоловічого насильства як насильства проти жінок, чоловіків та проти самих себе. Агресія визнається ними токсичною частиною маскулінності, вбудованою суспільством і вихованням у структуру чоловічої психіки, якої закликають позбавитися.

Останні українські соціологічні дослідження [13; 23], в яких гендерно зумовлене насильство розглядається головню як насильство, котре здійснюють передусім чоловіки, і від якого страждають передусім жінки, засвідчують залучення чоловіків до культури насильства на різних етапах їх життя, значну поширеність в суспільній свідомості уявлень та практик, котрі толерують і визнають право чоловіків застосовувати фізичне покарання до власних дружин та партнерок, упередженість щодо жертв сексуального насильства тощо.

Таким чином, у гендерній теорії гендерно зумовлене насильство, одним з видів якого є сексуальне насильство, розглядається не як випадковий чи ізольований феномен, а як глибоко укорінений у соціальних структурах інструмент контролю, що підтримує гендерну ієрархію.

Попри поширеність, суттєві зміни у міжнародному праві щодо кваліфікації сексуальних злочинів під час збройних конфліктів, відбулися лише в 1990-ті роки. Основними чинниками, які посприяли цьому, стали: судові прецеденти та міжнародні трибунали, пов'язані з геноцидами в Руанді та на території колишньої Югославії, де жертвами таких злочинів стали сотні тисяч осіб, переважно жінки та дівчата; розвиток міжнародного гуманітарного та кримінального права; документування злочинів та свідчення жертв сексуального насильства; політична воля міжнародної спільноти. Посилення уваги Організації Об'єднаних Націй та Міжнародного Червоного Хреста до гендерно-зумовленого насильства під час військових конфліктів стимулювало прийняття нових резолюцій ООН, зокрема Резолюції 1820, у якій прямо визначається, що сексуальне насильство є методом ведення війни та загрозою миру. Поняття сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом охоплює «зґвалтування, сексуальне рабство, примушування до проституції, примусову вагітність, примусовий аборт, примусову стерилізацію, примусовий шлюб, примусове оголення та інші форми сексуального насильства порівнянної тяжкості, які вчиняються проти жінок, дівчат, чоловіків та хлопчиків в умовах збройного конфлікту» [20, с. 8]. Відзначається, що жертвами сексуального насильства можуть ставати будь-які гендерні та вікові групи, проте наголошується на гендерно зумовленому характері його здійснення. Йдеться про те, що «історичні та структурні нерівності, які існують між чоловіками та жінками, а також різні форми дискримінації за ознакою статі, яким піддаються жінки в усьому світі, сприяють тому, що жінки та дівчата більше за інших страждають від сексуального насильства в умовах конфлікту» [12, с.16]. Масштаби цього явища залежать від багатьох чинників, зокрема тривалості конфлікту, його інтенсивності та залучених сторін [38].

Сексуальне насильство, зокрема те, що відбувається під час збройних конфліктів, часто не пов'язане зі статевим потягом, а являє собою демонстрацію влади над іншою людиною, домінування і жорстоке поводження [28]. Хоча жінки та дівчатка є найбільш вразливою частиною населення, чоловіки та хлопчики теж стають жертвами сексуального насильства, яке можуть чинити різні люди: учасники місій з підтримання миру, представники державних структур чи окупаційних адміністрацій, члени організованих (не) державних озброєних груп, співробітники приватних військових і охоронних компаній або просто приватні особи [31]. Часто сексуальне насильство відбувається не ізольовано, а супроводжується іншими правопорушеннями: вбивствами, набором дітей у збройні сили, знищенням власності, мародерством тощо.

Серед прямих і непрямих причин сексуального насильства під час збройних конфліктів дослідники вказують на загальну обстановку безкарності, яка часто супроводжує останні і стимулює подальше насильство; відсутність чітких наказів, які б забороняли сексуальне насильство; руйнування правових та соціальних інститутів, що створює сприятливі умови для реалізації насильницьких дій; поширеність ручної вогнепальної зброї, що використовується для залякування жертв, і висока вразливість жертв воєнних конфліктів [38]. Серед особистих причин застосування насильства військовими дослідниці вказують на прагнення вивільнити накопичений під час бойових дій стрес: «ними можуть керувати ненависть до ворога, бажання помститися за полеглих товаришів, прагнення проявити владу над слабшими і в такий спосіб наче повернути контроль над власним життям» [17].

Сексуальне насильство має згубні наслідки насамперед для самих жертв, унаслідок негативного фізичного, психологічного та соціального впливу, але також і для їхніх родичів, які отримують психологічну травму, відчувають провини через те, що не змогли йому запобігти. Окрім цього вказаний вид насильства впливає не лише на окремих людей, а й на всю спільноту – через атмосферу страху й руйнування соціальних зв'язків – він сприяє розпаду соціальних структур та загостренню гуманітарної кризи [40].

У міжнародному праві сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, визначається як воєнний злочин, геноцид та злочин проти людяності [20, с. 18]. Одним з магістральних напрямків дослідження сексуального насильства є його стратегічне і тактичне використання як зброї війни, що сприяє досягненню військово-політичних цілей агресора [39].

Сексуальне насильство як стратегія досягнення військових цілей може набувати масового характеру й ідентифікуватися як геноцид, визначальною рисою якого є «намір знищити національну, етнічну, расову або релігійну групу» [20, с. 25]. Сексуальне насильство може використовуватися як засіб знищення або асиміляції етнічної групи, зокрема, через примусову вагітність. У таких випадках жінок можуть утримувати проти їхньої волі та піддавати систематичному сексуальному насильству до настання вагітності [36]. Міжнародні дослідження засвідчують факти існування в Боснії та Герцеговині спеціально створених «таборів гвалтування», де жінок катували та тримали в сексуальному рабстві [41, р. 10]. Правозахисники вважають, що в російсько-українській війні «єдиною основою для геноциду може бути критерій національності» [20, с. 25].

Сексуальне насильство під час війни може виконувати функцію залякування та демораліза-

ції місцевого населення, змушуючи його таким чином до вимушеного переселення, що сприяє звільненню територій для наступного заселення представниками агресора. Окрім цього, жінки, які зазнають сексуального насильства, можуть ставати об'єктами примусового отримання стратегічно важливої локальної інформації. Так, міжнародна правозахисна організація «Нобелівська жіноча ініціатива» повідомляє про випадки використання зґвалтувань як засобу отримання інформації про розташування складів зброї, позицій ворожих військ та особистої інформації про військовослужбовців [41].

Дослідниці сексуального насильства у контексті збройних конфліктів вказують, що групові зґвалтування можуть виконувати функцію своєрідного ритуалу, спрямованого на адаптацію новобранців до насильницьких практик та зміцнення їхньої лояльності до воєнізованих угруповань [29]. Це особливо актуально для патріархатних суспільств, в яких маскулінність пов'язується з владою, насильством та домінуванням. Дара Кей Коен зазначає, що у військових формуваннях, створених шляхом примусового призову, зґвалтування нерідко застосовується як засіб насильницької соціалізації. Такі дії спрямовані на зміцнення внутрішніх зв'язків у підрозділі, формування колективної згуртованості та зниження особистої відповідальності за скоєні злочини. Подібний контекст панування атмосфери безкарності сприяє подальшому вчиненню злочинів сексуального характеру.

Сексуальне насильство під час воєнних конфліктів також може використовуватися як засіб психологічного тиску на окремі категорії осіб – військовослужбовців, активістів, державних посадовців чи волонтерів – шляхом завдання шкоди їхнім родичам або близьким, що може призвести до деморалізації військових через страх за своїх рідних, а також досягнення агресором інших стратегічних цілей.

В одному з перших українських досліджень гендерно зумовленого насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом на сході України, аналізуються основні види ГНЗ та сексуального насильства, які застосовувалися щодо жінок, чоловіків та ЛГБТ-людей у незаконних місцях несвободи, задокументовані дані про 175 випадків сексуального насильства, здійснених представниками незаконних воєнних формувань [2, с. 47-63], і чи не вперше висвітлення отримує замовчувана досі тема сексуального насильства з боку українських військових [2, с. 84-89]. У дослідженні «Невидимий батальйон», в якому системно аналізувалися сексуальні домагання у війську, було з'ясовано, що останні наявні в ЗСУ, проте є частиною ширших проблем – «мізогії, токсичної маскулінності, дискримінації за ознакою статі, радянської

спадщини у професійній культурі» й супроводжуються такими негативними явищами як «цькування, гомофобія та трансфобія, насильницька поведінка чоловіків щодо чоловіків, злочини на сексуальному ґрунті щодо цивільних осіб» [22, с. 22]. Авторки дослідження звертають увагу на те, що сексуальні домагання характерні для різних армій світу, проте в Україні «ситуація вирізняється браком ефективних інституційних механізмів їх попередження та протидії» [22, с. 22]. Це впливає на замовчування існуючої проблеми, а відтак її «невидимість» і відсутність протидії, що призводить, зокрема, до звільнення жінок із лав ЗСУ.

З початком повномасштабного вторгнення обговорення теми сексуального насильства – яке чинять російські військові щодо жителів окупованих територій та українських військовополонених – набуло значного резонансу в медійному, правозахисному та науковому середовищах. У фокусі аналізу – зміна його масштабів, характеру, інтенсивності, причини, функції та наслідки. Уповноважені Верховної Ради України з прав людини неодноразово заявляли, що російська федерація використовує сексуальне насильство як «метод війни», «цілеспрямований геноцид українського народу», «тактику ведення війни, систематично, повсюдно і з вражаючою жорстокістю» [9; 15].

Українська дослідниця жіночих досвідів та сексуального насильства під час збройних конфліктів історикиня Марта Гавришко [3] вказує на специфічні риси сексуального насильства під час російсько-української війни. Йдеться передусім про його масовий характер, коли офіційні цифри є лише вершиною айсбергу і не описують масштаби проблеми. Оскільки «сексуальне насильство стало інструментом терору не окремих груп, а всього населення окупованих українських територій» його навряд чи можна означувати як гендерно зумовлене, оскільки потерпілими стають жінки та чоловіки молодого, середнього та похилого віку, навіть діти. Сексуальні злочини здійснюються російськими військовими «з винятковою і показовою жорстокістю», про що свідчить вік та соціальна вразливість постраждалих, й особливо тривалість та прояви цього насильства, що набувають форм сексуальних тортур і використовуються як засіб демонстрації та утвердження влади, залякування, терору, приниження, деморалізації противника, й спрямовані на підірив його волі до опору.

Отже, в умовах російсько-української війни сексуальне насильство не є винятковим випадком, відхиленням, що виникає через брак дисципліни чи інші дисфункції, воно набуває нового значення, сприяючи реалізації мілітарних цілей агресора – стаючи «зброєю війни». Зарубіжні експерти, які допомагають українським право-

охоронцям в ідентифікації випадків сексуального насильства на окупованих територіях, вказують на ознаки або мовчазної згоди командування щодо його вчинення, або на безпосередню організацію командирами сексуальних злочинів [3]. В окремих випадках сексуальне насильство використовується російським командуванням як засіб заохочення особового складу, особливо серед військових із низькою мотивацією. Також воно може сприйматися як прийнятний спосіб каналізації агресії та психологічної розрядки, спричинених, зокрема, невдачами на фронті. Не випадково значна кількість злочинів проти цивільного населення та українських військовополонених фіксується під час відступів російських військ. Як зазначалося вище, групові зґвалтування можуть виконувати функцію своєрідного ритуалу соціалізації в умовах війни – згуртовувати підрозділ, сприяти формуванню колективної ідентичності через спільний досвід протиправних дій, що актуалізується в умовах залучення до російської армії великої кількості осіб, які раніше не були знайомими і не мали наміру брати участь у бойових діях. Спогади очевидців зґвалтувань в Київській області [35, р. 32-36] засвідчують останні в якості «способів формування армійського братерства російських солдатів» [3].

Один із способів сприяння сексуальним злочинам з боку командування може полягати у навмисному їх демонструванні з метою залякування та деморалізації супротивника. Характерним прикладом цього є відеозапис кастрації та вбивства українського військовополоненого, опублікований спочатку у російських, а потім поширений в українських соціальних мережах [24]. Окрім цього, російська влада не просто толерує поведінку своїх військових, звільняючи їх від кримінальної відповідальності за вчинені на окупованих територіях України злочини, але демонстративно відзначає їх нагородами [16]. Це створює додаткові стимули для вчинення нових злочинів російськими військовими з інших підрозділів.

Висновки. В російсько-українській війні жінки та дівчата залишаються основними жертвами сексуального насильства через гендерні нерівності, стереотипи та патріархатні структури, які продовжують домінувати у військовій сфері. Водночас важливо визнавати, що чоловіки, хлопчики, літні люди та представники маргіналізованих груп також перебувають у зоні ризику, і їхній досвід потребує окремого дослідження, уваги та допомоги. Лише частину сексуального насильства, пов'язаного зі збройним конфліктом, можна ідентифікувати як гендерно зумовлене, тобто таке, що вчиняється щодо людини на основі її статі, гендерної ідентичності чи гендерного самовираження, або ж таке, що непропорційно впливає на представників певної статі. Водночас масштаби, демон-

стративність, систематичність, раціональність та організований характер застосування сексуального насильства російськими солдатами та офіцерами вказує на цілеспрямоване його використання як «зброї війни» – інструмент для реалізації стратегічних цілей російського військово-політичного керівництва – щодо українського населення незалежно від віку, статі, сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності. Розслідування таких злочинів та притягнення винних до відповідальності повинно стати пріоритетним завданням не лише для українського суспільства, але й міжнародної спільноти, що є необхідною умовою для надання допомоги постраждалим, важливим елементом забезпечення справедливості, стабільності, миру та захисту фундаментальних прав людини.

Література

1. Анастасія Ненька: Війна змінила підходи до розслідування злочинів, що пов'язані з сексуальним насильством. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/anastasiya-nenka-vijna-zminyala-pidhodydo-rozsliduvannya-zlochyniv-shho-pov-yazani-z-seksualnym-nasyilstvom/>
2. Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України / А. Альохін, С. Кириченко, А. Кориневич та ін. ; за заг. ред. В. Щербаченка, Г. Янової // ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». К., 2017. 216 с.
3. Гавришко М. Зброя війни: сексуальне насильство російських військових в Україні. 27.02.2023. URL: <https://commons.com.ua/uk/seksualne-nasilstvorosijskih-vijskovih-v-ukrayinu/>
4. Гавришко М. «Вони думали, що дівчата прийшли на війну, щоб їх розважати»: сексуальне насильство і армія. URL: <https://uamoderna.com/blogy/marta-havryshko/sexual-violence-women-ato-upa/>
5. Гендерно обумовлене насильство в Україні в умовах війни: звіт за результатами оцінки. Лютий-квітень 2024. URL: https://www.divchata.org/uk/proekty/gbv_research_ua.html
6. Кауфман М. Конструювання маскулінності та триада чоловічого насильства. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/genderne-nasilstvo/triada-cholovichogo-nasilstva-134030.html>
7. Кісь О. Сексизм у ЗМІ: протидіючи комунікативному потокові. *Збірник наукових праць Донецького державного університету управління. Том 8. Серія «Спеціальні та галузеві соціології»*. Вип. 3 (80). 2007. С. 221–241.
8. ЛГБТ+ люди України під час повномасштабної війни. 2023 рік. Загальна ситуація та динаміка змін. URL: <https://insight-ukraine.org/special/2023-lgbt-war-ukraine/>
9. Людмила Денісова повідомила про чергові факти сексуального насильства із вражаючої жорстокістю з боку російських військових. 2022. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/lyudmila-denisova-povidomila-pro-cherгови-fakti-seksualnogo-nasilstva-iz-vrazhayuchoyi-zhorstokisty-z-boku-rosijskih-vijskovih

10. Марта Гавришко: Нам треба підкреслювати гендеровану вразливість жінок і чоловіків під час війни URL: <https://povaha.org.ua/marta-gavryshko-nam-treba-pidkreslyuvaty-genderovanu-vrazlyvist-zhinok-i-cholovikiv-pid-chas-vijny/>
11. Міжнародні стандарти і сексуальне насильство під час збройних конфліктів. URL: <https://jurfem.com.ua/mizhnarodni-standarty-i-seksualne-nasylstvo/>
12. Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в умовах конфлікту. 2016. URL: https://www.wicc.net.ua/media/int_protokol.pdf
13. Місце і досвід насильства у гендерній соціалізації чоловіків. Info Sapiens. 2021. URL: <https://www.amnesty.org.ua/choloviky-j-nasylstvo-amnesty-international-prezentuvala-nove-socziologichne-opytuvannya/>
14. Не приватна справа. Домашнє та сексуальне насильство щодо жінок на сході України. Amnesty International, 2020. URL: https://www.amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/dopovid-amnesty-international_ne-pryvatna-sprava.pdf
15. Омбудсман України Дмитро Лубінець наголошує, що «Сексуальне насильство –» URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/seksualne-nasylstvo-metod-vijni-rf-ta-cilespryamovaniy-genocid-ukrayinskogo-narodu
16. Путін дав почесне звання військовій бригаді, яка скоїла воєнні злочини в Бучі. 18 квітня 2022р. URL: <https://suspilne.media/230069-putin-dav-pocesne-zvanna-vijskovij-brigadi-aka-skoila-voenni-zlocini-v-buci/>
17. Радченко Я. Сексуальне насильство під час війни: що ми знаємо і як можемо протидіяти? URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/dosvidy-viyny/seksualne-nasylstvo-pid-chas-viyny.html>
18. Сексуальне насильство в умовах війни: алгоритм допомоги. URL: <https://la-strada.org.ua/articles/seksualne-nasylstvo-v-umovah-vijny-algorytm-dopomogy.html>
19. Сексуальне насильство під час війни: що фіксують та розслідують в Офісі генерального прокурора. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/povyny-pryazovya-seksualne-nasylstvo-pid-chas-viyny/33190694.html>
20. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: правове регулювання та практика. 2023. URL: <https://jurfemosvita.com/wp-content/uploads/2023/06/%D0%A1%D0%9D%D0%9F%D0%9A.pdf>
21. Словник Європейського інституту з гендерної рівності / пер. М. Бабак, О. Давліканової, М. Дмитрієвої, М. Козир, Л. Компанцевої, К. Левченко, М. Скорик, О. Суслової. Київ: «Вістка», 2021. 170 с.
22. Соціологічне дослідження «Невидимий батальйон 3.0. Сексуальні домагання у військовій сфері в Україні. Скорочена версія. 2021. 30 с.
23. Сучасне розуміння маскулінності: ставлення чоловіків до гендерних стереотипів і насильства щодо жінок. К.: UNFPA Ukraine, 2018. 125с.
24. Ярмоленко А. У російських Telegram-каналах поширили відео тортур над українським військовополоненим. Це доказ воєнних злочинів рф. 2022. URL: https://babel.ua/news/82170-u-rosiyskih-telegram-kanalah-poshirili-video-tortur-nad-ukrajinskim-viyskovopolonenim-ce-dokaz-voyennih-zlochiv-rf?utm_source=group&utm_medium=facebook
25. Baaz M. E., Stern M. Sexual Violence As a Weapon of War? Perceptions, Prescriptions, Problems in the Congo and Beyond. URL: <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1148245/FULLTEXT01.pdf>
26. Bourke J. War and Violence, Deep Violence: Military Violence, War Play, and the Social Life of Weapons. 2015. Berkeley: Counterpoint. 356 p.
27. Brownmiller S. Against Our Will: Men, Women, and Rape. New York: Simon & Schuster, 1975. 472 p.
28. Cohen D. K., Green A. H., Wood E. J. Wartime Sexual Violence. Misconceptions, Implications, and Ways Forward. URL: <https://www.usip.org/sites/default/files/resources/SR323.pdf>
29. Cohen, D. K. Explaining Rape during Civil War: Cross-National Evidence (1980-2009). URL: https://www.wcfia.harvard.edu/files/wcfia/files/cohen_aprs_2013.pdf pp. 461-477
30. Cohen D. K., Nordas R. Sexual Violence in Armed Conflict: Introducing the SVAC Dataset, 1989-2009. *Journal of Peace Research*, Vol. 51, No. 3, May 2014, p. 418-428.
31. Dolan C. Opinion note. Letting go of the gender binary: Charting new pathways for humanitarian interventions on gender-based violence. *International Review of the Red Cross*, 2014. Vol. 96. No. 894. P.485-501.
32. Dworkin A. Letters From a War Zone. URL: <http://www.nostatusquo.com/ACLU/dworkin/WarZoneChaptIIIIE.html>
33. Enloe C. Nimo's War, Emma's War: Making Feminist Sense of the Iraq War. 2010. 336p.
34. ICRC president calls for action on sexual violence in conflict. URL: <https://www.icrc.org/en/document/icrc-president-calls-action-sexual-violence-conflict>
35. Interim Report on reported violations of international humanitarian law and international human rights law in Ukraine. 2022. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/c/d/523081_0.pdf
36. Markovic M. Vessels of Reproduction: Forced Pregnancy and the ICC. URL: <https://scholarship.law.tamu.edu/facscholar/163/>
37. MacKinnon C. Rape Redefined. *Harvard Law & Policy Review*. 2016. Vol. 10. P.431-477. URL: https://journals.law.harvard.edu/lpr/wp-content/uploads/sites/89/2016/06/10.2_6_MacKinnon.pdf
38. Meger S. Rape Loot Pillage: The Political Economy of Sexual Violence in Armed Conflict. 2016.
39. Nobel Peace Prize Spotlights Sexual Violence as a Weapon of War. URL: <https://www.globalfundforwomen.org/latest/article/nobel-peace-prize-spotlights-sexual-violence-as-a-weapon-of-war/>
40. Sexual Violence in Armed Conflict. Global Overview and Implications for the Security Sector. 2007. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/sexualviolence_conflict_full.pdf
41. War on Women: Time for Action to End Sexual Violence in Conflict. 2011. URL: https://assets.nationbuilder.com/nobelwomensinitiative/pages/38/attachments/original/1624233858/War_on_Women_Time_for_Action_to_End_Sexual_Violence_in_Conflict.pdf?1624233858

Анотація

Червінська Т. Г., Соболевська М. О., Мороз Є. О. Сексуальне насильство як інструмент війни: гендерно-зумовлене насильство в контексті збройних конфліктів. – Стаття.

У статті досліджується сексуальне насильство як інструмент ведення війни в контексті сучасних збройних конфліктів, зокрема війни росії проти України. Аналізується гендерно-зумовлений характер цього явища, його стратегічне й тактичне застосування для досягнення військово-політичних цілей агресора, а також наслідки для жертв, громад, суспільства та міжнародної безпеки. Вказується, що сексуальне насильство використовується не лише як засіб терору та підризу морального духу супротивника, але і як елемент геноцидної стратегії, спрямований на демографічні та соціальні зміни в регіонах конфлікту. Особливу увагу приділено документуванню злочинів, вчинених російськими військовими на тимчасово окупованих територіях України проти цивільного населення та українських військовополонених, що свідчить про системність та організованість подібних актів. У статті розглянуто механізми, які сприяють безкарності винних, включаючи пропаганду, заохочення злочинців через нагородження та інституційну безвідповідальність російського військово-політичного керівництва. Важливою частиною дослідження є розгляд наслідків сексуального насильства як для індивідуальних жертв (фізичні та психосоціальні травми), так і для громад, що зазнають дестабілізації, руйнування соціальних зв'язків та зростання гуманітарних криз. Також аналізується питання недостатньої уваги до сексуального насильства всередині сил безпеки та оборони України. У висновках підкреслюється необхідність системного розслідування цих злочинів, притягнення винних до відповідальності та посилення міжнародних механізмів запобігання подібним актам у майбутньому. Запропоновані рекомендації щодо вдосконалення правових та соціальних заходів захисту постраждалих, а також зміцнення міжнародної співпраці у сфері документування та судового переслідування злочинців.

Ключові слова: гендерно зумовлене насильство, сексуальне насильство, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом.

Summary

Chervinska T. G., Sobolevska M. O., Moroz Ye. O. Sexual violence as an instrument of war: gender-based violence in the context of armed conflicts. – Article.

The article examines sexual violence as a tool of warfare in the context of modern armed conflicts, in particular Russia's war against Ukraine. The article analyzes the gendered nature of this phenomenon, its strategic and tactical use to achieve the aggressor's military and political goals, as well as the consequences for victims, communities, society and international security. It is pointed out that sexual violence is used not only as a means of terror and undermining the morale of the enemy, but also as an element of genocidal strategy aimed at demographic and social changes in conflict regions. Particular attention is paid to the documentation of crimes committed by the Russian military in the temporarily occupied territories of Ukraine against civilians and Ukrainian prisoners of war, which indicates the systematic and organized nature of such acts. The article examines the mechanisms that contribute to the impunity of the perpetrators, including propaganda, encouragement of criminals through rewards, and institutional irresponsibility of the Russian military and political leadership. An important part of the study is the consideration of the consequences of sexual violence both for individual victims (physical and psychosocial trauma) and for communities that experience destabilization, the destruction of social ties, and the growth of humanitarian crises. It also analyzes the issue of insufficient attention to sexual violence within the security and defense forces of Ukraine. The conclusions emphasize the need for a systematic investigation of these crimes, bringing perpetrators to justice, and strengthening international mechanisms to prevent such acts in the future. Recommendations are offered to improve legal and social measures to protect victims, as well as to strengthen international cooperation in documenting and prosecuting perpetrators.

Key words: gender-based violence, sexual violence, conflict-related sexual violence.